

El temps, la cura i els drets de ciutadania

Teresa Torns
Universitat Autònoma de Barcelona

1. Una mica d'història

L'any 2007, va fer vint anys de la publicació *Time to care. Politiche del tempo i diritti quotidiani* on la sociòloga italiana Laura Balbo (1987) mostrava la importància del temps de cura i reclamava polítiques de temps per repensar els drets de ciutadania en clau de quotidianitat. D'aquesta manera Balbo destacava tant la necessitat de tenir en compte el procés de reproducció (de la vida de les persones) en el moment de dissenyar polítiques de benestar com l'escenari de la vida quotidiana a l'hora de posar-les en pràctica. Avui en dia, podríem dir que mentre cada cop més especialistes consideren les polítiques de temps com un afer lligat al benestar, el que realment s'ha fet evident és la importància que “la cura”, traducció del terme anglosaxó *care*, i el temps tenen per al benestar. Una consideració que cal matisar perquè ni tothom accepta l'existència de la cura com una qüestió relacionada amb el temps, tal com la sociòloga italiana plantejava, ni tothom percep aquest ús social del temps com un element primordial per afrontar el benestar des dels reptes que plantegen els nous drets de ciutadania.

Tot i així, cal reconèixer que l'escletxa que va obrir Balbo ha estat aprofitada per l'anomenada perspectiva de gènere com un aixopluc que, durant aquests vint anys, ha permès posar de manifest l'existència de la relació entre el temps, la cura i el benestar. Ha fet evident que la mesura de l'ús social del temps serveix per fer visible la persistència de les desigualtats socials que afecten les dones per raó de gènere. I s'ha mostrat com una eina indispensable a l'hora de planificar i dissenyar les actuacions i alternatives ideades per pal·liar aquestes desigualtats i, en conseqüència, per replantejar el benestar de la ciutadania. La raó d'aquests encerts prové del fet que aquesta perspectiva ha estat capaç de fer visible la importància del treball i el temps de cura, tot emmarcant-los en l'escenari de la vida quotidiana on el benestar apareix com un

afer que no es pot defugir. Així mateix, ha posat en evidència com aquest treball i aquest temps estan protagonitzats majoritàriament per dones, tal com les dades procedents dels estudis de l'ús del temps mostren reiteradament. I ha permès que les polítiques de benestar actuals s'hagin de repensar tenint en compte tant aquest enfocament particular entre el treball i el temps com les dones que el duen a terme.

D'aquesta manera, es pot dir que el treball de cura i la seva visualització a través de la dimensió temporal han resultat fonamentals per comprovar que, a les actuals societats del benestar, hi ha un altre treball més enllà de l'activitat laboral i un altre temps més enllà de la jornada laboral. Igualment, aquest enfocament de la relació entre el temps i el treball ha permès trencar el mite que les dones no treballen o que les dones s'han incorporat recentment al mercat de treball, tal com massa vegades es diu des del coneixement especialitzat. I, el que resulta més important, aquest enfocament ha fet possible el coneixement, que no sempre va lligat al reconeixement del benestar quotidià, que la majoria de les dones adultes aporten a les societats contemporànies, assumint les tasques de cura i les domesticofamiliars. Una assumpció que les obliga a suportar una major càrrega total de treball en haver de dur a terme aquestes tasques fins i tot quan, a més tenen una activitat laboral, que les historiadores del treball femení ens han recordat que existeix molt abans que hi hagués una llei de conciliació o la Llei de “dependència”, per només citar les actuacions legislatives més properes i recents.

2. El temps és una eina clau per mesurar el treball de les dones

L'ús del temps s'ha convertit, doncs, en la clau per fer visible el treball que fan les dones, ja sigui el que hem anomenat treball domèstic, ja sigui la que considerem càrrega total de treball que inclou, a més, les hores de jornada laboral. Això ha estat possible gràcies als estudis que mesuren o bé l'ús social del temps o bé les activitats realitzades durant les hores del dia en els anomenats “pressupostos-temps”. Unes eines de mesura que, tot i no néixer amb aquesta finalitat, s'han expandit als països de la Unió Europea d'ençà de la dècada dels passats 90. Recentment, aquest tipus de dades apareixen a les estadístiques d'EUROSTAT com una mesura homologada i útil per obtenir estadístiques comparades sobre l'ús del temps en cadascun dels països de la UE, i, de retruc, mesurar les desigualtats entre homes i dones.

A Espanya, la sociòloga M. Ángeles Durán ha estat una de les pioneres a dur a terme aquest tipus d'estudis. I el 2003, l'INE va publicar els primers resultats de l'estudi dels usos socials del temps, segons els criteris homologats a Europa, amb dades recopilades el 2001, que a Catalunya han estat reelaborades per l'IDESCAT. Les dades obtingudes presenten un alt grau d'interès però plantegen també fortes insatisfaccions. En concret, en aquest cas, la satisfacció prové del fet que són mesures oficials, homologades i prestigiades i, el que és més important, comparables amb d'altres països. Però cal recordar, també, que són mesures que converteixen el temps en horari, atès que la comptabilització és el tipus de mesura més prestigiada, i que les dificul-

tats neixen del fet de no haver consensuat i legitimat altres conceptes de treball i benestar que els derivats d'una lògica mercantil que és la preponderant en aquest tipus de mesura. Una lògica basada en una idea de temps lineal i diacrònica que menysté les activitats relacionades amb el treball domèstic i de cura i no és capaç de reflectir acuradament la lògica temporal sincrònica que caracteritza la realització d'aquestes activitats. Aquest inconvenient ensopega, a més, amb la dificultat afegida de no poder mesurar la falta de consciència i concreció d'unes tasques que solen ser invisibles o sense significació social per a les mateixes dones que les realitzen. Mancança que afecta també als beneficis que proporcionen a totes aquelles persones que no acostumen a ser conscients del grau de dependència amb el que viuen quotidianament, i que, en l'actualitat, l'augment de les persones grans dependents està fent cada cop més evident.

Tanmateix, tot i els inconvenients, les dades de mesura de l'ús del temps són un pas important tant per fer diagnòstics de la situació com per dissenyar i planificar actuacions capaces de modificar aquesta situació. Una mostra d'aquest tipus de diagnòstic són les dades de la taula següent, on cal tenir present que, per raons metodològiques, es considera tota la població espanyola major de 10 anys i que les hores dedicades a la "cura personal" inclouen les de son. Tot i la manca de detall de les tasques de la llar i família, les dades mostren, un cop més, com les dones dediquen més hores al total del treball que els homes. Perquè elles dediquen força més estona que els seus companys a les tasques de la llar i la família i per tant a procurar benestar quotidià. Una dada que, convé recordar, mostra el veritable pes d'aquesta desigualtat entre els homes i dones quan l'acumulem al llarg de tots el dies de l'any i no sols en la seva mesura diària, atès que aquestes tasques no coneixen ni períodes de descans setmanal ni de vacances, ans al contrari.

Distribució temporal de les activitats diàries en un dia mitjà segons sexe. (hores: minuts)

	Homes	Dones	Total
Cura personal	11.28	11.27	11.27
Treball remunerat	3.52	2.07	2.59
Estudis	0.33	0.42	0.38
Tasques llar i família	1.39	4.14	2.58
Treball voluntari i reunions	0.09	0.14	0.12
Vida social i diversió	1.16	1.10	1.13
Esports i activitats a l'aire lliure	0.57	0.41	0.49
Aficions i jocs	0.26	0.11	0.18
Mitjans de comunicació	2.20	2.01	2.10
Trajectes i ús del temps no especificat	1.20	1.13	1.16

Font: Estadística de l'ús del temps sobre Catalunya. 2002-2003. IDESCAT-INE (Torns i altres, 2007).

En qualsevol cas, cal constatar l'ús de la dimensió social del temps com una bona mesura del treball domèstic i del benestar quotidià, ja que permet veure qui el realitza i fer una estimació sobre qui se'n beneficia. Així mateix, serveix per posar de manifest com la càrrega total de treball està distribuïda desigualment entre homes i dones (Aliaga, 2006) a tots els països euro-

peus, i com aquesta desigual distribució de temps i treball és especialment notòria en els països del sud d'Europa, on les dones han de dedicar més hores al treball domèstic, per la baixa dedicació dels homes en aquest tipus de tasques. Una baixa dedicació que no és igualment comparada per altres homes europeus, especialment pels belgues i escandinaus que són qui més hores dediquen al treball domèstic, tal com es pot veure a la taula següent. En els casos de Catalunya i Espanya cal remarcar-ho perquè aquesta menor dedicació masculina té lloc en un context on l'estat del benestar és feble, atesa la manca de serveis i recursos, i la tradició familista forta.

Ús del temps entre homes i dones (20-74 anys) en alguns països europeus (hores i minuts per dia)

DONES	Bèlgica	Itàlia	França	Finlàndia.	Suècia	Regne Unit	Espanya
Treball remunerat, estudis	2.07	2.06	2.31	2.49	3.12	2.33	2.26
Treball domèstic	4.32	5.20	4.30	3.56	3.42	4.15	4.55
Trajectes, viatges	1.19	1.14	0.54	1.07	1.23	1.25	1.05
Dormir	8.29	8.19	8.55	8.32	8.11	8.27	8.32
Menjars / cura personal	2.43	2.53	3.02	2.06	2.28	2.16	2.33
Temps lliure	4.50	4.08	4.08	5.30	5.04	5.04	4.29
Total	24	24	24	24	24	24	24

Font: Enquestes estatals sobre els usos del temps, EUROSTAT (Aliaga, 2006).

Ús del temps entre homes i dones (20-74 anys) en alguns països europeus (hores i minuts per dia)

HOMES	Bèlgica	Itàlia	França	Finlàndia	Suècia	Regne Unit	Espanya
Treball remunerat, estudis	3.30	4.26	4.03	4.01	4.25	4.18	4.39
Treball domèstic	2.38	1.35	2.22	2.16	2.29	2.18	1.37
Trajectes, viatges	1.35	1.35	1.03	1.12	1.30	1.30	1.16
Dormir	8.15	8.17	8.45	8.22	8.01	8.18	8.36
Menjars / cura personal	2.40	2.59	3.01	2.01	2.11	2.04	2.35
Temps lliure	5.22	5.08	4.46	6.08	5.24	5.32	5.17
Total	24	24	24	24	24	24	24

Font: Enquestes estatals sobre els usos del temps, EUROSTAT (Aliaga, 2006).

Millorar l'anàlisi de l'ús desigual del temps entre homes i dones ha estat una preocupació que ha mogut els esforços d'un bon nombre d'especialistes, sensibilitzades per aconseguir l'equitat entre els gèneres. El 1995, l'Institut Europeu de Florència va dedicar el curs acadèmic a l'estudi de l'ús del temps tenint en compte la perspectiva de gènere. La publicació dels resultats (Hufton; Kravaritou, 1999) és encara un excel·lent resum d'aquelles reflexions. També a Espanya, i en concret a Catalunya, s'han fet repetits esforços en la mateixa direcció, per exemple, les Jornades celebrades el febrer del 2001, coordinades per Cristina Carrasco, (2001). Com a exemple de les reflexions europees, resulta interessant recuperar els arguments de la sociòloga italiana Franca Bimbi, pionera en l'anàlisi de la relació entre el treball i el temps femení i defensora de les polítiques de temps (Belloni, Bimbi, 1997), quan reclama la necessitat de mesurar el temps de manera qualitativa. Aquest tipus de mesura, al seu parer, afavoreix

l'anàlisi de la durada i l'experiència temporal al llarg del cicle de vida, una possibilitat de fer evident com l'organització temporal en les societats del benestar perjudica les dones adultes per estar regulada i ordenada en clau productivista i masculina. Recentment, en el nostre entorn més proper, els estudis de la jove sociòloga Sara Moreno (Moreno, 2007; Torns i Moreno, 2005) tracten de posar de manifest, a través d'anàlisis qualitatives, els diferents significats que homes i dones atorguen al benestar, a partir de la relació entre el temps i el treball a la seva vida quotidiana. Aquesta mirada qualitativa sobre el temps representa, sense dubte, una millora dels estudis sobre l'ús del temps perquè ajuda a evitar els inconvenients de les estadístiques comentades, i suposa un reforç per a les reflexions teòriques que han d'acompanyar les polítiques de benestar necessàries per fer front als nous drets de ciutadania.

3. El temps “atrapa” les dones però no a totes igual

Aquesta mirada qualitativa sobre el temps ha estat també la que ha permès identificar la vida quotidiana i la ciutat com els millors escenaris per mostrar l'especial vinculació que les dones adultes mantenen amb el temps i el treball a les societats del benestar. Però l'encert d'aquest enfocament i d'aquesta identificació no ens ha de fer oblidar la centralitat que el temps de treball, entès només com a jornada laboral, té per a la vida de les persones i per a l'organització d'aquestes societats. Tot recordant que la majoria de les persones viuen segons l'horari de la jornada laboral del cap de família (majoritàriament masculí) amb el qual conviuen. Aquest horari provoca que les dones hagin de fer de “malabaristes del temps” organitzant el temps quotidià dels membres de la seva llar-família, a canvi de no disposar del seu propi temps, (Torns i Miguélez, 2000).

Dades ben recents (Fagan, 2007) confirmen, de nou, que fins i tot aquelles dones que gaudeixen d'unes condicions de vida millors, acumulen no sols una major càrrega de treball, sinó que senten i perceben que el temps és el seu pitjor enemic. I no s'ha d'oblidar que les percepcions femenines de sentir-se atrapades quotidianament pel temps, lema popularitzat per les dones italianes que varen idear la coneguda “lleï del temps”, es veuen força agreujades per la realitat de l'actual mercat laboral. Un mercat on persisteixen les desigualtats entre homes i dones i on, en particular a Catalunya, igual que a la resta d'Espanya, augmenta la polarització entre el mateix col·lectiu femení. Una situació relativament nova però que cal cercar en el fet que la majoria de l'ocupació femenina està, avui en dia, concentrada en els serveis i més específicament en el serveis relacionats amb les persones. Un sector d'activitat on l'ocupació, a més de tenir baixa qualitat i baixos salaris, compta amb la presència creixent de dones immigrades que pateixen jornades laborals extenses o amb horaris amb forta variabilitat i irregularitat (Torns; Carrasquer; Parella; Recio, 2007). Això no afecta totes les dones ocupades igual, perquè algunes dones, especialment les que varen sortir de la universitat als anys 70, han pogut ocupar els serveis públics creats per l'Estat en els àmbits de la sanitat i l'ensenyament, on l'ocupació és de major qualitat.

La centralitat de la jornada laboral i les dificultats de les dones per compaginar la vida laboral amb la vida personal i familiar ha estat un tema d'interès creixent entre especialistes i dissenyadors de polítiques no necessàriament preocupats per les persistents desigualtats de gènere. De fet, pot afirmar-se que les actuals societats del benestar han trobat la solució al que és considerat un problema femení afavorint i promovent el treball a temps parcial entre les dones, en particular entre les que són mares. Així ho confirmen les dades europees, espanyoles i catalanes de temps parcial, en particular algunes de les més recents, on aquesta modalitat posa de manifest com el treball a temps parcial és majoritàriament femení, i, lluny de correspondre a una reducció de jornada a voluntat de la persona ocupada sovint és una realitat imposada per la lògica empresarial, acompanyada d'altres condicionants de precarietat, esdevenint un veritable parany que atrapa les dones ocupades, tal com la realitat més propera i els estudis específics ens demostren dia a dia (Angeloff, 2000). L'estudi citat de Fagan (2007) assenyala que el treball a temps parcial no significa reducció de jornada diària sinó més irregularitat i variació d'horaris per a una de cada tres dones europees (a la UE dels 27).

Percentatge de dones ocupades que ho estan a temps parcial. 2006

	Dones	Ambdós sexes
Catalunya	21,7	11,6
Espanya	23,3	11,9
UE25	32,9	18,7

Font: EPA/EUROSTAT.

La percepció femenina de tenir una vida quotidiana atrapada pel temps es reflecteix, també, en els estudis de la UE sobre les preferències de temps de treball. L'anàlisi de gènere realitzat de nou per Fagan (Fagan i altres, 2001), posa en evidència com homes i dones difereixen en les seves preferències de temps de treball i com aquestes diferències se centren específicament en el tema del temps parcial. Les dones catalanes i espanyoles destaquen per no preferir aquest tipus de temps de treball, al revés de les seves homòlogues europees. Probablement perquè les escandinaves varen ser les pioneres a reduir la jornada laboral diària en ser mares, igual que ara fan les holandeses, i aquesta no és ja la realitat de les dones europees. En qualsevol cas, el major rebuig de les catalanes i espanyoles caldria explicar-lo a través de l'actual precarietat laboral femenina molt present en algunes ocupacions, que es materialitza en pitjors condicions laborals i salarials, i molt possiblement com a protesta més o menys conscient davant d'una divisió sexual del treball basada en el model "home cap de família/dona mestressa de casa". Una divisió que suporta l'organització d'un estat del benestar on la manca de serveis d'atenció a la vida diària i la mentalitat patriarcal fan que les dones hagin d'assumir la pitjor part, tot i les millores de les polítiques socials d'aquests darrers anys.

4. Les polítiques de conciliació

En aquests darrers anys, una altra de les solucions ideades per afrontar les dificultats de compaginar el treball i el temps que tenen les dones a les societats europees ha estat anomenar la qüestió sota el terme conciliació, que ha esdevingut molt popular, especialment al nostre país. De fet, una bona part²² de les darreres polítiques de conciliació de la vida laboral i familiar poden ser considerades fruit de les darreres estratègies per promoure l'ocupació a la Unió Europea. En concret, per aconseguir, en primer lloc, l'augment de l'ocupació femenina que cal augmentar, segons aquestes estratègies, per fer front a la crisi de l'ocupació que pateix Europa des de fa més de trenta anys, i, en segon lloc, perquè els indicadors laborals mostren unes absències femenines del mercat laboral recurrents i sembla que inexplicables. En concret, tot i la gran varietat de situacions segons els països i la major o menor incidència del treball a temps parcial femení ja comentat, les dones que tenen criatures de menys de 12 anys o són mares de tres o més criatures presenten taxes d'activitat baixes o bé consten com a inactives.

Sigui com sigui, el cert és que aquestes polítiques de conciliació pretenen resoldre el problema de compatibilitzar el treball i la vida familiar com si només afectés les dones que han de tenir o tenen ja una ocupació, i per aconseguir-ho s'emparen sota el paraigua de la promoció de la igualtat d'oportunitats entre homes i dones, però, no tots els països europeus les desenvolupen o anomenen igual. Finalment, en aquest darrer període, el lema *work-and-life balance* sembla imposar-se com a estratègia per reconèixer el conjunt d'aquestes actuacions, probablement per la força que té l'anglès en el món actual. L'entusiasme davant aquestes estratègies, així com les crítiques no s'han fet esperar. Cal ressenyar, entre les primeres, la promoció de la conciliació que fan, per exemple, les escoles de negocis al nostre país en considerar la conciliació com una eina clau per a la direcció dels recursos humans a les empreses. I, entre les segones, les reflexions realitzades per les principals especialistes europees en treball femení (Rubery, Meulders, Maruani, Bettio) que ens recorden com la proposta d'aquestes polítiques de conciliació no serveix perquè es fa des d'una lògica productivista, on el treball només és vist com a activitat laboral, i la conciliació hi apareix com una solució únicament pensada per a les dones. En concret, per a aquelles que són mares, oblidant, d'aquesta manera, que, si més no al nostre país, el problema de les dones ocupades en un futur que per algunes és ja present és afrontar també la cura de les persones grans dependents, que s'ha produït pel creixent envelliment de la població. Un panorama on no podem oblidar les dones ocupades en precàries condicions laborals i amb horaris irregulars per a les que aquesta conciliació no els representa una solució, tinguin o no criatures i visquin o no en situació de monoparentalitat.

Els instruments que preveuen aquestes polítiques europees de conciliació de la vida laboral i familiar consisteixen en la promoció de permisos laborals i de serveis d'atenció a la vida diària (SAD). Uns serveis que allà on l'estat del benestar és fort, com ara els països escandinaus, hi són d'abans de la conciliació com a eina bàsica de les polítiques del benestar per a la ciutadania, mentre que en els països mediterranis, a penes existeixen, perquè l'estat del benes-

22. Per veure la conciliació com una qüestió més propera a les polítiques familiars o lligada als afers dels horaris escolars, vegeu els estudis pioners de Brullet (2000) o Cardús (2002), així com les contribucions que aquests autors fan en aquest mateix volum.

tar és més precari; hi ha fortes resistències culturals que no sempre permeten reclamar-los, i tot plegat s'acompanya d'un forta tradició familista que fa que les dones ocupades tinguin una vida quotidiana on, ara per ara, la conciliació es tradueix en acumulació d'una major càrrega de treball i en menor disponibilitat de temps personal. Cal precisar, però, que la Llei de "dependència" espanyola i la dels serveis socials catalana permeten albirar un cert optimisme. Perquè malgrat les primeres crítiques rebudes per la llei espanyola, tot fa esperar que el desplegament d'ambdues lleis provoqui un fort augment dels serveis (SAD) al nostre país. Uns serveis que les especialistes anglosaxones ens han assenyalat com a indispensables per fer viable el que elles anomenen *social care* i ací hem començat a dir-ne organització social de la cura, per tal de desenvolupar el 4t pilar de l'estat del benestar i fer front als nous drets de ciutadania.

Pel que fa als permisos laborals inclosos en aquestes polítiques de conciliació, la majoria de països europeus (d'ençà de la UE dels 15) han desenvolupat, a partir del darrer canvi de segle, lleis que regulen els permisos de maternitat, excedències i altres llicències similars. A Espanya hi ha Llei de conciliació, des de novembre de 1999, i el "Plan Concilia" des del 2005, per al personal funcionari de l'Estat, a més d'altres actuacions promogudes pels governs autonòmics. Així mateix, algunes empreses, especialment les grans, miren de regular els horaris laborals per donar resposta a les necessitats conciliadores de la seva plantilla. Les primeres valoracions (Torns; Borràs; Moreno, 2007) sobre aquestes mesures empresarials assenyalen el fet que no afecten tota la plantilla, sinó la part més altament qualificada, i que la negociació col·lectiva que és l'instrument idoni per aconseguir mesures conciliadores per a tota la plantilla, tot i els esforços creixents, acostumen a no ser presents a les meses de negociació i molt menys a les empreses petites, que no s'ha d'oblidar que són majoria al nostre país.

Tot i així, existeixen mesures exemplars que convé destacar. En concret, són les desenvolupades per l'Administració pública. A més del ja citat "Plan Concilia", la Generalitat de Catalunya va regular la conciliació a través d'un primer decret el 2002, que ha anat seguit d'una llei de juliol del 2006. La nova Llei permet obtenir permisos laborals per a la cura de criatures sense reducció de salari, al personal funcionari de les diverses institucions públiques catalanes. Aquesta Llei va incorporar com a novetat significativa el permís de paternitat de quatre setmanes, que la Llei d'igualtat espanyola de març del 2007 posteriorment ha fixat només en 15 dies, tot i que està previst ampliar-lo a un mes en els propers 6 anys. Tanmateix, les dades mostren que l'aplicació de les novetats d'aquesta legislació és notable però força més lenta del que caldria esperar després de l'impacte mediàtic que l'ha acompanyat. Una lentitud que s'explica probablement perquè no hi ha hagut prou temps perquè les lleis promoguin el canvi de mentalitats necessari per facilitar la bona marxa d'aquest tipus d'actuacions, i perquè pel que fa els permisos de paternitat, només cal veure les dades de la taula següent per saber que aquests canvis s'han d'acompanyar, sense cap mena de dubte, d'una pressió similar a la que inclou la legislació vigent d'alguns països europeus, particularment els escandinaus. Amb la reflexió afegida que aquests canvis i aquestes actuacions no aborden prou satisfactòriament la cura de les persones grans dependents o d'aquelles que presenten una diversitat funcional notòria. Una problemàtica que afecta de ple les dones de

l'anomenada “generació sandwich” que estan atrapades entre la “normalitat” de la cura de fills i filles i la cura “sobrevinguda” de les persones grans dependents de la família. Situació que, donada l'obligació moral amb què la majoria afronten aquesta cura, no sempre genera la demanda d'uns serveis de cura absolutament necessaris per satisfer uns drets de ciutadania que ara per ara gairebé ningú considera com a tals, i que, en el millor dels casos, són substituïts per la contractació d'una dona immigrada en condicions laborals precàries.

Permisos de maternitat/paternitat. Espanya i Catalunya

Anys	Ambdós sexes (Dades absolutes)		% Mares	
	Espanya	Catalunya	Espanya	Catalunya
2004*	282.080	54.320	98,37	98,18
2005*	299.605	57.370	98,24	98,08
2006*	320.554	60.134	98,35	88,26

Font: "Instituto de la Mujer" a partir de dades de l'"Instituto Nacional de Seguridad Social".

* El volum de dades es referix al novembre.

Tanmateix, cal reconèixer que aquestes polítiques de conciliació permeten debatre i plantejar la qüestió clau de com regular i ordenar el temps del treball i de com aconseguir benestar quotidià a la societat, en especial a la catalana i espanyola que són territoris on el terme conciliació ha aconseguit un ressò molt alt, i, el que és més important, han fet possible que les alternatives o millores per abordar-les prenguin com a referència el qüestionament d'un projecte de vida en masculí del qual sempre queda fora la conciliació. O si es vol, sempre es planteja des de l'oblit del temps i el treball de cura, tot imaginant que l'èxit i els privilegis que a alguns els proporciona tenir una disponibilitat absoluta vers l'esfera pública no té cap cost personal, familiar ni social, en termes de temps, treball i benestar, situació davant la qual no cal esperar a tenir una vida gaire llarga per saber reconèixer l'error que aquest projecte suposa.

5. Les polítiques de temps

El debat sobre les polítiques de temps (Torns; Borràs; Moreno; Recio, 2006), sembla obrir camí cap a les alternatives. Tot i que cal reconèixer que les reflexions i actuacions emparades sota aquest lema pertanyen, ara com ara, al terreny de les reflexions teòriques o dels assajos i les temptatives. Les polítiques de temps més interessants, pel que fa als punts de vista argumentats en aquest escrit, cerquen els seus fonaments en l'enfocament de la relació entre el temps, el treball i el benestar quotidià que tenen present la perspectiva de gènere. Troben en l'avantprojecte italià de la “Llei del temps”, abans citat, el seu antecedent més clar, i en la Llei italiana promoguda per Livia Turco el 8 de març del 2000 com a resposta italiana a la conciliació, un exemple de regulació del temps de la ciutat, que ens resulta proper però força limitat. Les polí-

tiques reguladores del temps de la ciutat compten, en l'actualitat, amb altres experiències que no segueixen necessàriament les lògiques de la proposta italiana, més sensible al saber i l'experiència de les dones. En concret, a França, es desenvolupen polítiques de temps i ciutat on París ha estat pionera, i també Poitiers, Rennes, Saint Denis, Lyon o Lille, entre d'altres. Generalment, aquestes polítiques de temps i ciutat, tot i compartir alguns dels instruments de les polítiques italianes (oficines del temps, plans horaris), no prioritzen la perspectiva de gènere. Acostumen a estar orientades i tutelades per tècnics i polítics que consideren la ciutat com l'escenari de les noves polítiques urbanes. És a dir, són actuacions pensades per a una ciutat on el benestar quotidià depèn de la mobilitat quotidiana, el planejament urbanístic i/o el desenvolupament sostenible (Boulin; Mückenberger, 2002). Cal citar, també, les ciutats alemanyes de Hannover, Hanau i Bremen, en particular, aquesta última, ciutat que ha vist com en un dels seus barris es varen promoure unes "agències de temps" que van impulsar unes "taules quadrangulars" que han esdevingut un punt de referència molt interessant. En concret, aquestes taules actuen com a instàncies mediadores entre l'empresariat, els sindicats, l'ajuntament i la societat civil, per tal d'arribar a consensos que emparen les actuacions entorn del temps a la ciutat.

A Espanya, aquest tipus de polítiques de temps són encara incipients i molt heterogènies. A Astúries, per citar un dels primers exemples, es promou polítiques de temps de la ciutat que van lligades a la descentralització dels serveis municipals i al desenvolupament local. Les experiències de "bancs de temps" han estat, també, un bon exemple de les primeres actuacions i, en aquests darrers anys, han conegut un desenvolupament creixent. La ciutat de Barcelona és, segurament, la pionera a fer polítiques de temps i ciutat. L'orientació de les actuacions ha tingut, des de l'inici, una forta preocupació per afavorir unes ciutats més amigues de les dones i, de retruc, més amigues de tothom, tal com les pioneres italianes demanaren. Així pot constatar-se a les primeres experiències pilot al barri de Sants (García, Ramón, Cánovas, Prats, 1995) i en els bancs de temps que varen començar al districte d'Horta/Guinardó i ara són presents a gairebé tots els districtes de la ciutat. Finalment, s'ha de destacar la creació de la Regidoria dels "Nous Usos Socials del Temps" (NUST), que és, ara per ara, un dels referents més prometedors. Altres actuacions igualment properes són la "Xarxa de Ciutats i Pobles pels Nous Usos del Temps", creada el 2005 per la Diputació de Barcelona. En els seus inicis hi han participat 20 municipis que pretenen trobar models conjunts de gestió dels diversos usos del temps de la ciutat. En el Govern de la Generalitat cal destacar el "Pla estratègic sobre els usos i la gestió dels temps a la vida quotidiana" que impulsa la Secretaria de Polítiques Familiars i Drets de Ciutadania del Departament d'Acció Social i Ciutadania de la Generalitat, i el recentment iniciat Fòrum Català de Persones Expertes per a un repartiment igualitari del temps de treball, promogut pel Departament de Treball i la seva Direcció General d'Igualtat d'Oportunitats en el Treball.

La majoria d'aquestes polítiques de temps suposen un avenç que recull, de maneres diverses però amb voluntat constant, els sabers i les experiències acumulades per les dones entorn del temps, el treball i el benestar que han mirat de trobar nous escenaris. En concret, la ciutat i la vida quotidiana com a espais de proximitat idonis per desenvolupar els nous drets

de ciutadania. Però no podem oblidar que fer polítiques de temps a les nostres societats vol dir tenir en compte, per damunt de tot, que l'organització social del temps prioritària en aquestes societats és aquella que ha estat imposada per la industrialització i que avui en dia tothom assumeix com si aquest temps fos natural, atès l'èxit amb què ha aconseguit aquest procés (Torns; Miguélez, 2006). És a dir, hem de tenir molt present que el treball remunerat i, per tant la jornada laboral de l'organització productiva és l'únic temps que compta a l'hora d'organitzar la societat i la vida quotidiana de les persones. Això significa que no hi pot haver polítiques de temps que no afrontin, de manera igualment prioritària, la regulació i ordenació d'aquest temps de treball, cosa que suposa, d'entrada, revisar les demandes de reducció de la jornada laboral de manera sincrònica i quotidiana per a tothom, tal com algunes dones hem reivindicat des de la primera hora de les polítiques de temps, i que, en l'actualitat sabem que xoquen o no troben ressò entre una població acostumada a viure i percebre el temps de forma lineal i acumulativa. En un estudi que mostra el balanç de les polítiques europees de reducció del temps de treball, ja siguin les 35 hores franceses, l'experiència finlandesa del "6+6" o d'altres actuacions similars, es posa de manifest com la majoria de la població ocupada vol acumular temps de treball (4 dies de jornada laboral més o menys intensa) a canvi de gaudir de més temps lliure (Torns; Miguélez, 2006). La reducció sincrònica i quotidiana de la jornada laboral diària tan sols és acceptada per les dones mares que viuen la doble presència i coneixen la importància i la necessitat del temps i el treball de cura. Un treball que, com qualsevol dels relacionats amb la cura de la vida de les persones, requereix plena disponibilitat i accessibilitat i no permet ni l'acumulació lineal ni la lògica que regeix en el món laboral.

Podríem dir que aquesta percepció d'un temps lineal i acumulatiu és la que explica, d'alguna manera, l'èxit relatiu, o si més no la bona premsa de les citades polítiques de conciliació al nostre país. Com ja s'ha dit, la majoria d'aquestes polítiques estan basades en permisos laborals i poques vegades van acompanyades de la reivindicació dels serveis d'atenció a la vida diària. Així les coses, queda fora de dubte la necessitat que existeixin aquests tipus de permisos laborals i cal fins i tot pensar a establir altres permisos (de formació, sabàtics, de lliure disposició personal, etc.), per a totes les persones ocupades i no sols per a les dones o per als grups més privilegiats de la jerarquia laboral. Aquesta ampliació és necessària no sols per estendre la conciliació, sinó per trencar la cultura laboral del nostre país que, a més de requerir un forta presència, impedeix un equilibri adequat entre la vida personal, laboral i familiar de dones i homes. La demanda d'aquesta ampliació ha de fer-se igualment tenint en compte que promoure més permisos laborals no necessàriament vol dir copsar la importància de reduir la jornada laboral, ni de millorar les desigualtats entre homes i dones. En primer lloc, perquè aquests permisos laborals, per amplis que puguin arribar a ser, només van destinats a regular períodes de temps de treball excepcional (maternitat, paternitat, formació, etc.). En segon lloc, perquè cal recordar que tot temps individual és sempre un temps social on els privilegis d'uns (acostumen a ser pocs i masculins) sempre es basen en els desavantatges de les altres (dones la majoria, principalment de classe treballadora i/o d'ètnies subordinades). I, finalment, perquè, davant d'aquells que pensen que la flexibi-

litat laboral pot ser una solució, cal fer-los evident que, avui en dia, la dita flexibilitat suposa majoritàriament més torns de treball per a la població ocupada masculina i un augment del temps parcial femení, en la línia del que abans ja s'ha comentat, fent del tot inviable que els permisos laborals conciliadors puguin assumir-se per tothom en igualtat de condicions.

Així les coses, cal pensar i dissenyar polítiques de temps que tinguin com a horitzó el temps de vida, però aquesta reivindicació suposa situar el treball necessari per promoure el benestar quotidià de les persones en el centre de la negociació i el debat, i, per tant, reforçar, a més de les polítiques reguladores del temps de treball, la interrelació entre la vida quotidiana com a espai d'aquest benestar, i la ciutat com a espai simbòlic de la ciutadania. No oblidant mai que els drets i deures de ciutadania a les societats del benestar es deriven fonamentalment de la presència que homes i dones tenen en el mercat de treball, un mercat i unes presències que també resulten desiguals per raó del contracte social de gènere que ha permès construir les bases de l'actual estat del benestar. Aquest contracte està basat en el model "home cap de família/dona mestressa de casa", on l'home esdevé el principal proveïdor d'ingressos perquè és l'únic subjecte que té assegurada com a dret cívic l'ocupació a ple temps. D'aquesta situació, se'n deriva la protecció social per a ell i per a la seva família. El mateix model pressuposa l'existència d'una dona, esposa, mare, filla, nora que exerceix de mestressa de casa i que, tingui o no una activitat laboral pròpia, veurà els seus drets cívics mediatos pel lligam que mantingui amb el cap de família. En l'actualitat, la situació material d'aquest model ha canviat, atesa la major presència femenina en el mercat laboral, però el model persisteix i gaudeix d'un fort pes simbòlic, tal com es comprova en les anàlisis de les opinions de la població europea sobre el treball de les dones (Crompton, 2005).

6. Consideracions finals

Un cop revisades algunes de les qüestions que envolten la problemàtica del temps, el treball i el benestar, des de l'òptica plantejada ací, sembla adient afegir un seguit de reflexions finals. En aquest punt, cal plantejar els nous reptes que ha d'afrontar la ciutadania del segle XXI. Com fins ara hem argumentat, el dret al temps conforma un d'aquests nous reptes. I seguint les mateixes reflexions, la cura i, més específicament, el que hem anomenat organització social de la cura, un àmbit on es fan evidents les necessitats immediates que hi ha en el rerefons d'alguns d'aquests nous reptes. Mary Daly i Jane Lewis (2000) són un exemple excel·lent de les estudioses que han analitzat la qüestió per tal de repensar l'estat del benestar. A parer seu, organitzar socialment la cura vol dir tenir en compte, en primer lloc, el conjunt d'activitats i relacions, de caràcter material i afectiu, vinculades a les necessitats d'infants i persones adultes dependents. Per tant, cal fer visible el treball i el temps de cura de la vida de les persones, que ara estan atribuïts a les dones de la família i considerats com una qüestió privada, mentre que, en segon lloc, organitzar socialment la cura vol dir establir un marc normatiu econòmic i social dins del qual aquestes activitats i relacions s'assumeixen i es realitzen.

Els serveis d'atenció a la vida diària (SAD), previstos a les polítiques europees de conciliació, són i han de ser l'eina clau per organitzar socialment la cura de totes aquelles persones que tenen dificultats en la seva autonomia personal durant els diversos períodes del seu cicle de vida. Cal plantejar-los, doncs, com a drets de ciutadania universals i individuals, igual que ara ho són l'ensenyament i la sanitat, perquè tots els estudis realitzats mostren com els SAD són un element fonamental per aconseguir l'equitat entre gèneres i promoure el benestar en clau de vida quotidiana. I ací l'optimisme resulta viable perquè malgrat que, fins fa ben poc el context català i espanyol pràcticament no coneixia ni reclamava els serveis SAD, la ja citada “*Ley de promoción de la autonomía personal y atención a las personas en situación de dependencia*” (39/2006), aprovada al desembre del 2006 pel Congrés espanyol, i la *Llei de serveis socials de Catalunya*, aprovada al setembre del 2007 pel Parlament català, introdueixen una millora notable en el futur de l'organització social de la cura. Tot i tenir presents les limitacions que han remarcat el col·lectiu de persones que s'apleguen entorn del *Forum de la Vida Independiente* per defensar la seva diversitat funcional. Unes veus que ens recorden el perill que aquest marc legislatiu reforci l'actual model familista i, per tant, agreugi la desigual distribució de temps i de la càrrega total de treball entre homes i dones.

En qualsevol cas, els nous reptes de la ciutadania que s'inscriuen en la necessitat d'organitzar socialment la cura no poden afrontar-se sense revisar el contracte social entre homes i dones comentat abans. I, en aquest punt, convé no oblidar que bona part dels inconvenients provenen no tant de les dificultats de les dones per conciliar el temps com de la tolerància social (llegida en clau d'hipocresia) davant l'absentisme masculí del temps i el treball de cura. Cal promoure, per tant, mesures reguladores del temps i el treball que qüestionin la jerarquia d'un cap de família masculí, o dels projectes de vida en masculí, que premien la disponibilitat absoluta vers el món laboral, el món de la política i l'esfera pública, en general. I ho aconsegueixen a canvi de menystenir el temps i la cura de la vida de les persones. Es tracta, a curt termini, d'evitar que les polítiques de conciliació, o si es vol les polítiques de temps, i l'organització social de la cura siguin pensades i viscudes com si fossin només un afer de dones. Jane Lewis (2007) ha reclamat recentment la necessitat d'arribar a establir un nou acord social que tingui en compte la problemàtica entre els gèneres i el creixent envelliment de la població. Hi podríem afegir que les dones del sud d'Europa sabem prou bé de la necessitat d'arribar en aquest nou pacte perquè coneixem de primera mà que és gràcies al treball i al temps de les dones del sud que el benestar quotidià és possible. I que, fins i tot, algunes estem interessades a procurar aquest benestar sense haver de reforçar altres desigualtats socials com ara les de classe i ètnia perquè sabem, també de fa molt, que les dones no som el problema sinó bona part de la solució.

Bibliografia general

ALIAGA, C. *How is the time of women and men distributed in Europe?* Eurostat Statistics in focus 4/2006.
ANGELOFF, T. *Le temps partiel: un marché de dupes?*, Paris: Syros, 2000.

- BALBO, L. *Time to Care. Politiche del tempo e diritti quotidiani*. Milà: Franco Angeli, 1987.
- BALBO, L. *Tempi di vita*, Milà: Feltrinelli, 1991.
- BELLONI, M. C.; BIMBI, F. *Microfisica della cittadinanza. Città, genere, politiche dei tempi*. Milà: Franco Angeli, 1997.
- BRULLET, C. “El debat sobre la conciliació ocupació-família dins el marc de la Unió Europea” a *Revista Catalana de Sociologia*/12. 2000.
- DALY, M.; LEWIS, J. “The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states” a *British Journal of Sociology*, vol 51, núm. 2. 2000.
- BOULIN, J. Y.; MÜCKENBERGER, U. *La ville à mille temps*, La Tour d’Aigues, L’Aube, 2002.
- CARDÚS, S. (dir.) *Propostes d’intervenció per a la conciliació d’horaris familiars, escolars i laborals*. (Informe d’investigació). Grup de recerca ISOR, Universitat Autònoma de Barcelona. Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social, 2002.
- CARRASCO, C. (dir.) *Tiempos, trabajos, género*. Barcelona: Publicacions Universitat Barcelona, 2001.
- CARRASCO, C.; MAYORDOMO, M. *Tiempo, trabajos y organización social en torno al trabajo femenino* a CARRASCO, C. (ed.), *Mujeres y Economía*. Barcelona: Icària, 1999.
- CROMPTON R. [et al.] “Attitudes, women’s employment and the domestic division of labour” a *Work Employment and Society*, vol. 19, núm. 2, p. 213-233. 2005.
- DURÁN, M. A. “Cuidadores y dependientes: el desafío de los próximos años” a *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, n.º 60, 2005.
- DURÁN, M.ª A. (coord.) *El valor del tiempo*. Madrid: Espasa-Calpe, 2006.
- FAGAN, C. [et al.] *Gender, employment and working time preferences in Europe*. Dublín: EUROFOUND, 2001.
- FAGAN, C. (coord.) *Working conditions in the European Union: the gender perspectiva*. Dublín: EUROFOUND, 2007.
- GARCIA RAMON, D.; CANOVAS, G.; PRATS, M. *Les dones i l’ús del temps a Barcelona. El cas del barri de Sants*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1995.
- HUFTON, O.; KRAVARITOU, Y. *Gender and the use of time*. La Haia: Kluwer Law Int. 1999.
- LEWIS, J. “Gender, Ageing and the New Social Settlement: the importance of developing a Holistic Approach to care policies”, a *Current Sociology*, 55(2). 2007.
- MORENO, S. *Temps, treball i benestar. Una aproximació des de la vida quotidiana*, tesi doctoral, Departament de Sociologia, UAB, 2007.
- PRIETO, C. (dir.) *Trabajo, género y tiempo social*. Madrid: Hacer-Universidad Complutense, 2007.
- TORNS, T. *El tiempo de trabajo y las relaciones de género: las dificultades de un cambio ineludible* a Prieto, 2007.
- TORNS, T.; MIGUELEZ, F. (dir.) *Tiempo y Ciudad*. Barcelona: Consell Econòmic y Social de Barcelona, 2000.
- TORNS, T.; MORENO, S. *De l’Estat del Benestar al benestar quotidià*. Barcelona: QUIT-UAB, informe de recerca. 2005.
- TORNS, T.; MIGUELEZ, F. (coord.) *El temps de treball: balanç d’actuacions a la Unió Europea* a CESB, *Noves formes d’organització del temps de treball*. Barcelona: Consell Econòmic i Social, (CESB), 2006.
- TORNS, T.; BORRAS, V.; MORENO, S.; RECIO, C. *Les polítiques de temps: un debat obert*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona - Regidoria dels Nous Usos Socials del Temps (NUST), 2006.
- TORNS, T.; BORRAS, V.; MORENO, S. “Las políticas de conciliación: políticas laborales versus políticas de tiempo” a *PAPERS*, núm. 83. 2007.
- TORNS, T.; CARRASQUER, P.; PARELLA, S.; RECIO, C. *Les dones i el treball a Catalunya: mites i certeses*. Barcelona: Institut Català de les Dones, 2007.